

Qeyd edilən problemlərin həlli aqrar sahədə sahibkarlıq fəaliyyətinin formalaşdırılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edə bilər.

Ölkədə sahibkarlığın inkişafı üçün əsas istiqamətlərdən biri iqtisadi cəhətdən daha gəlirli məhsullardan olan pəndiq, üzüm, çay, tütün, barama istehsalının əvvəllərdə olduğu kimi bərpa edilməsi məqsədilə sahibkarlıq subyektlərinin stimullaşdırılması ola bilər. Onunla əlaqədar aqrotekniki qaydalar əsasında həmin sahələrin inkişafına şərait yaradılmalı, servis xidmətləri, kənd təsərrüfatı maşın, texniki vəsaitlərlə, avadanlıqlarla, gübrələrlə, infrastrukturla təmin edilməsinə dövlət bilavasitə köməklik göstərməlidir.

Bu məqsədlə lizinqlə məşğul olan müxtəlif istiqamətli qurumların yaradılmasına yardım etməli və güzəştlər, stimullaşdırma mexanizmləri işlənib hazırlanmalıdır. Sahibkarlıq subyektlərinin inkişafının dövlət tərəfindən tənzimlənməsi, təsərrüfat subyektlərinin gəlirlə işləmələrinin təmin olunması, infrastruktur blokun formalaşdırılması, ətraf mühitin mühafizəsi, torpaqların şoranlaşmasının, eroziyaya uğramasının qarşısının alınması, məhsuldar toxum sortları, cins mal-qara ilə təmin edilməsi dövlət köməyi ilə həyata keçirilməsi mexanizmi işlənilərək həyata keçirilməlidir.

Sahibkarlığın inkişafına dinamizm vermək üçün aqrar islahatların dərinləşməsi, sahibkarlıqda məhsul istehsalının inkişafı və iqtisadi səmərəliliyinin təmin edilməsi məqsədilə bütöv bir iqtisadi mexanizm kimi fəaliyyət

ət təmin edən - "Sahibkarlıq fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsi haqqında" qanunun qəbul edilməsi sahibkarlıq fəaliyyətinin bugünkü və gələcək inkişafının formalaşdırılmasında vacib şərtlərdən ola bilər.

RESUME

Development of the Entrepreneurial activities and the main directions of the investment

This article evaluates the implemented measures and current state with regard to the development of the entrepreneurship in the agrarian sector. The author analyses the essence of the investment in the development of the entrepreneurship and emphasizes the necessity of providing long-term credits in accordance with State Programme on Social Economic Development of Regions for the purpose of efficient use of existing resources. The article analyses the influence of foreign-invested agrarian sector to the development of entrepreneurship and output expansion. It shows that the abundance of the resources allows the growth of production of the finished products. In connection with this, investment attracted to agrarian sector is suggested to be directed to processing the procurement of the equipments, technics and technologies.

ƏDƏBİYYAT

1. "Azərbaycan Respublikası regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramının (2004-2008-ci illər) təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 fevral 2004-cü il tarixli Fərmanı (Respublika qəzeti, xüsusi buraxılış, 13. 02. 2004-cü il). 2. Azərbaycanın kənd təsərrüfatı. Statistik məcmuə. Bakı, 2006. 294 s. 3. Azərbaycanın statistik göstəriciləri - 2005. Bakı. 2005. 869 s. 4. İbrahimov İ. H. Aqrar iqtisadiyyatın aktual problemləri. Bakı, 2002. 220 s. 5. İbrahimov İ. H. Kənd təsərrüfatının inkişafı və sahibkarlığın formalaşması problemləri. Bakı, 2005. 360 s. 6. Respublika qəzeti. 18 fevral 2006-cı il. №036.

AĞDAM RAYONUNUN TORPAQLARI VƏ EROZIYA PROSESİNİN ONLARIN MÜNBİTLİYİNƏ TƏSİRİ

F.N.ALLAHVERDİYEV

Azərbaycan ET Eroziya və Suvarma İnstitutu

Rayon ərazisində torpaq əmələ gətirən təbii amillərinə relyefin, iqlimin, bitki örtüyünün, torpaqəmələgətirən suxurların və insanın təsərrüfat fəaliyyətinin birgə təsiri nəticəsində torpaq formalaşmışdır. Torpağın formalaşmasında zonallıq qanunu özünü göstərir.

Torpaqəmələgəlmə prosesində relyef böyük rol oynayır. Belə ki, relyef şəraitinin mürəkkəbliyi iqlim şəraitinə də öz təsirini göstərir. Relyef şəraitindən asılı olaraq atmosfer çöküntüləri, havanın temperaturu dəyişir ki, bu da torpaqəmələgəlmə şəraitinə, torpaqda gedən bioloji və mikrobioloji proseslərə ümumiyyətlə biokimyəvi proseslərə və humus əmələ gəlmə şəraitinə öz təsirini göstərir.

Relyef təbii münbitlik ünsürlərinin, günəş enerjisinin yer səthində müxtəlif tərzdə paylanmasına səbəb

olaraq, torpaqəmələgəlmə prosesinə böyük təsir göstərir. Belə ki, atmosfer çöküntüləri istilik, işıq və başqa kosmik amillər düzən ərazilərin hər yerinə bərabər paylanır. Dağlıq və təpəlik ərazilərdə bunun əksinə olaraq kosmik amillər qeyri bərabər paylanır ki, bu da relyefin mürəkkəbliyi ilə əlaqədardır. Belə şərait bitki və mikroorqanizmlərin fəaliyyətinə də xeyli təsir göstərir və beləliklə torpaqəmələgəlmə prosesinin intensivliyinə təsir göstərir. Tədqiqat apardığımız rayonun ərazisi öz orografiyasına görə dağlıq və düzən hissələrə bölünür ki, bunlarda bir çox geomorfoloji elementlərə parçalanır. Ərazinin dağlıq hissəsi rayonun qərbində yayılmaqla dəniz səviyyəsindən 600-1200 m hündürlükdə yerləşir. Həmin ərazilərdə müxtəlif dərəcədə (zəif, orta, şiddətli) eroziyaya məruz qalmış müxtəlif baxarlı alçaq və dik

yamacların yerləşməsi, mövsümü səciyyəli xırda çay də-
rələrinin və sönmüş qobuların və həm də kontur halında
aşınıb üzə çıxmış daşlı-çınqıllı çaylaqların olması relye-
fin mürəkkəbliyini aydın göstərir. Rayonun düzən his-
səsinin relyefi ümumi meyilli şərq istiqamətində olan
dalğavari və meyilli düzənlikdən ibarətdir. Ərazidə
müxtəlif istiqamətlərdə uzanan yarıqlar və dərilər bu
düzən hissənin relyefini nisbətən mürəkkəbləşdirir.
Rayonun iqlim xüsusiyyətlərinə gəldikdə isə göstərmək
lazımdır ki, burada müxtəlif iqlim növləri mövcuddur.
Burada qış quraq keçir, mülayim isti iqlim tipinə aiddir.
Bu iqlim tipi mülayim nəmliyi, qışının az yağıntılı və
yumuşaq, yayın isə mülayim isti olması ilə səciyyələnir.

Rayon ərazisində havanın orta illik temperaturu
13,1°-dir. Ən soyuq ay yanvar ayı hesab edilir ki, bu
dövüdə orta temperatur 1,4°, ən isti ay iyun ayı hesab
edilir ki, bu ayda orta temperatur 25° ətrafındadır. Ha-
vanın orta illik nisbi rütubəti 69%-dir. Yağıntıların illik
miqdarı 458 mm təşkil edir. Burada buxarlanma 2 dəfə
yağıntılardan artıqdır ki, bu da kənd təsərrüfatı bitkilə-
rinin suvarılmasını zəruri edir. Anoloji iqlim şəraiti
qonşu Bərdə rayonunda mövcuddur.

Məlum olduğu kimi torpaq münbitliyinin əsasını
təşkil edən çürüntünün toplanması bitkilərlə əlaqədar-
dır. Bitki örtüyü torpaqda humus əmələ gəlməsinin əsas
amili hesab edilir. Öz həyatı boyu qida maddələri top-
layan bitkilər öldükə torpağın üst qatını çürüntü ilə zə-
nginləşdirir. Bitkilərin kökləri isə torpağın aşağı qatın-
da mikroorqanizmlər tərəfindən mənimsənilir və mik-
robioloji prosesin fəaliyyətini canlandırır.

Tədqiqat apardığımız Ağdam rayonunda dağ bit-
kilərindən tutmuş, aran efemer bitki örtüyünə qədər
dəyişilir. Bitki örtüyü şaquli zonallıq qanununa əsasən
inkişaf edir. Ərazidə ağac və kol bitkilərindən palıd, qa-
rağac, alma, armud, qoz, nar, yemşan, zoğal, əzgil, it-
burnu, qaratikan və sairə mövcuddur. Burada ot bitki-
lərinin yovşan, qanqal, pıtraq, əvəlik, sarmaşiq, quş-
qonmaz, dəvətikanı, çayır otu, yulğun çaykənarı ərazi-
lərdə isə qarqı, qamış, biyan və sair geniş yayılmışdır.
Rayon böyük kənd təsərrüfatı məhsulları ilə məşguldur.
Burada mədəni bitkilərdən taxıl, çoxillik otlar, üzüm,
şəkər çuğunduru, pambıq bitkiləri və meyvə ağacları
mövcuddur.

Torpaqəmələgəlmə prosesində süxurların da rolu
böyükdür. Süxurlar zəngin mineroloji tərkibə malikdir.
Torpaqda müxtəlif vasitələrlə mexaniki, bioloji, fiziki,
kimyəvi aşınmaya məruz qalan süxurlar torpağın tərkibi-
ni zənginləşdirir. Onuda qeyd etmək lazımdır ki, mi-
neroloji tərkibinə görə zəngin olan süxurlar üzərində
əmələ gələn torpaqlar tərkibcə zəngin və münbit olurlar.
Suxurların sıxlığı, məsələliyi, istilik keçirməsi və
başqa fiziki xassələri Torpaqəmələgəlmə prosesini
sürətləndirə bilir və torpağın səciyyəsinə əsaslı təsir gö-
stərir.

Tədqiqat apardığımız Ağdam rayonu ərazisində
təşəkkül tapmış torpaqlar öz genetik xüsusiyyətlərinə
görə müxtəlifliklə səciyyələnirlər. Qeyd etmək lazımdır

ki, kiçik Qafqazın dağ zonasında olduğu kimi, rayonun
dağlıq ərazisi də bir sıra püskürmə və çökmə süxurları-
nın olması ilə səciyyələnir. Burada torpaqəmələgətirən
süxurlar əsasən karbonatlı gillicələrdən və bəzi karbo-
natlı aşınma materiallardan ibarətdir. Burada əsasən
delüvial və prolüvial çöküntülər üstünlük təşkil edirlər.
Ərazidən axan çayların yataqlarına yaxın sahələrdə all-
üvial və prolüvial çöküntülər çoxluq təşkil edir.

Son 50 ildə rayon ərazisində aparılan iri miqyaslı
torpaq tədqiqat materialları və tərtib olunan torpaq xə-
ritələrinə əsasən rayon ərazisində aşağıdakı torpaq tip
və yarım tipləri yayılmışdır (S.Orucov, Ə.Abdullayev
1981).

1. Qəhvəyi dağ meşə torpaqlar. Həmin torpaq ti-
pinin maddələrdən yuyulmuş, karbonatlı, bozqırlaşmış
dağ qəhvəyi yarım tipləri ayrılmışdır.

2. Dağ boz qəhvəyi torpaqlar. Bu torpaqların
tünd boz qəhvəyi, boz qəhvəyi, açıq boz qəhvəyi yarım
tipləri mövcuddur.

3. Dağətəyi sahələrdə dağ şabalıdı (boz- qəhvəyi)
torpaq tipinin dağ tünd şabalıdı (boz qəhvəyi), dağ şa-
balıdı, dağ açıq şabalıdı yarım tipləri yayılmışlar. Dağ-
ətəyi düzən zonada isə şabalıdı (boz- qəhvəyi) torpaqla-
rın tünd, adi, açıq və çəmən şabalıdı yarım tipləri mövc-
uddur. Rayon ərazisində çəmən-boz, çəmən meşə tor-
paqları və şoranlarda mövcuddur. Təsvir etdiyimiz tor-
paqların yarım tipləri də öz növbəsində mexaniki tərkibi-
binə, qalınlığına, suvarılmasına və şorakətləşmə dərəcə-
sinə görə növ müxtəlifliklərinə ayrılmışlar.

1. Dağ boz qəhvəyi (dağ şabalıdı) torpaqlar.

Dağ boz qəhvəyi torpaqlar quru subtropik boz-
qırlar zonasının əsas fondunu təşkil edir. Bu torpaqlar
böyük və kiçik Qafqazın dağ ətəyi qurşaqlarında dəniz
səviyyəsindən 200- 600m mütləq yüksəkliklərdə yayıl-
mışlar. Ümumiyyətlə quru subtropik bozqırlar zonasın-
da əsas boz- qəhvəyi (şabalıdı) torpaqlar yayılmışlar.
Təsvir etdiyimiz torpaqlar əsasən gillicəli mexaniki tərkib-
li, aşağı su tutumlu və eroziyaya qarşı davamsızdır-
lar. Həmin torpaqlarda eroziyasının bütün növləri, ot-
laq eroziyası və külək eroziyası da geniş inkişaf etmiş-
dir.

1988- 1990-cı və ondan sonrakı illərdə region er-
məni təcavüzünə məruz qalaraq hərbi əməliyyatlar
meydanına çevrilərək böyük dağıntılar yaranmış, regi-
onda indiyə qədər məlum olmayan hərbi eroziya baş
vermişdir.

Regionda eroziya prosesi əsasən dağətəyinin cə-
nub və cənubi-şərq hissələrində daha geniş areala ma-
likdir. Həmin torpaqlar eroziya nöktei nəzərdən poten-
sial təhlükəli sahələr hesab edirlər.

Respublikada və eləcə də kiçik Qafqazda dağ boz
qəhvəyi torpaqların tünd, adi, açıq və çəmən yarım tip-
ləri mövcuddur. Aşağıda göstərilən yarım tiplər haqda
qısa məlumatlar verilir.

I Tünd boz qəhvəyi torpaqlar

Həmin torpaqlar böyük və kiçik Qafqazın dağ-
ətəyi zonasında nisbətən hündür ərazilərdə inkişaf et-

mişdir. Bu torpaqların mexaniki tərkibi gilli və kilicəlidir. Tünd boz qəhvəyi torpaqlar əsasən aşınma materialları üzərində əmələ gəlmişlər. Burada humus qatının qalınlığı 40-60 sm qalınlıqdadır. Həmin torpaqlar nisbətən yüksək humusludur, belə ki, eroziyaya uğramış növlərdə humusun üst qatda miqdarı 3-4% arasında təbəddüd edir. Təbii ot örtüyü torpağı eroziyadan qoruya bilir.

Qoyulan kəsirlərin morfoloji təsvirindən görünür ki, torpaqların üst qatında rəngi qəhvəyi, aşağı qatlarda açıq qəhvəyi mexaniki tərkibi orta kilicəlidir. Torpağın strukturu topavari və xırda topavari olub, aşağı qatlarda pozulmuşdur. Torpaq profildə nisbətən zəif kip və nəm olub, keçidi tədricidir.

Təsvir etdiyimiz torpaqların mexaniki tərkibi orta gilicəlidir. Profildə fiziki gilin miqdarı 30,24-37,64% arasında olmuş, lil fraksiyasının miqdarı isə 4,24-17,44% arasında təbəddüd edilir. Mexaniki tərkibə uyğun olaraq hiqroskopik nəmlik profildə 3,0-3,5% arasındadır.

Həmin torpaqlar humusla nisbətən zəngin təmin edilmişlər, belə ki profildə onun miqdarı 4,42-1,07% olaraq humus qatı 1 metrə qədər uzanmışdır. Humusun miqdarına uyğun olaraq ümumi azot 0-50 sm-lik qatda 0,12-0,24% arasındadır. Tünd boz-qəhvəyi torpaqlar karbonatlıdırlar belə ki, profildə karbonat birləşmələrinin (CaCO_3) miqdarı 1,27-11,11% təşkil edir.

Udulmuş əsasların ($\text{Ca}+\text{Mg}+\text{Na}$) cəmi 27,60-32,00m.ekv (100 q torpaqda) arasındadır. Natrium kationun miqdarı əsasların cəmindən 1,56-2,17% təşkil edir ki, buda həmin torpaqların şorakətli olmamasını sübut edir. Həmin torpaqların 0-50 sm qatında ümumi fosforun P_2O_5 miqdarı 0,10-0,15%-dir. Analitik təhlillərin nəticəsi göstərir ki, təsvir etdiyimiz torpaqlar nisbətən yaxşı münbitlik potensialına malikdir.

II. Dağ boz- qəhvəyi (dağşabalıdı) torpaqlar.

Adi boz qəhvəyi yarım tip tədqiqat obyektı ərazisində geniş yayılmışlar. Bu torpaqlar gili və əsasən ağır gilicəli mexaniki tərkibə və zəif su sizdirmə qabiliyyətinə malikdirlər. Əsasən sarımtıl qonur gilicələr üzərində əmələ gəlirlər. Nisbətən dərin humus qatına malikdirlər. Bu torpaqlar yerləşən ərazidə bitki örtüyü nisbətən seyrək olduğu üçün eroziya prosesi geniş inkişaf etmişdir. Bunun bir səbəbidə həmin torpaqların intensiv antropogen gərginliyə məruz qalmışdır.

Qoyulan kəsimin morfoloji təsvirindən görünür ki, həmin torpaqların rəngi qəhvəyi olub aşağı qatlara doğru açıqlaşır. Torpaqların mexaniki tərkibi gilli və ağır gilicəlidir. Torpağın strukturu üst qatlarda topavari olub, aşağı qatlarda pozulmuşdur. Torpaqlar karbonatlıdırlar, belə ki, 10%-li HCl təsirindən qaynayırlar.

Dağ boz- qəhvəyi torpaqların mexaniki tərkibi əsasən ağır gilicəlidir. Profildə lil (0,001) fraksiyasının miqdarı 16,16-28,08%, fiziki gil 53,72-60,02% arasında dəyişir. Profilin 16-33 sm-lik qatında gilləşmə prosesi nəzərə carpır ki, buda həmin torpaqların əski meşə

mənşəli olmasını göstərir. Profildə hiqroskopik nəmlik 5,2-5,9%, humus 3,57-0,87% arasında təbəddüd edir. Humus qatı bir qədər dartılmışdır. Humusun miqdarına uyğun olaraq ümumi azot profildə 0,04-0,19%, həm humus həm də ümumi azot əsasən üst qatlarda daha çox toplanır. Profilin 0-30 sm-lik qatında fosforun (P_2O_5) ümumi formasının miqdarı 0,17-0,29% arasındadır. Bu torpaqlar karbonatlıdırlar. Belə ki, profildə CaCO_3 miqdarı 17,11-25,68% arasındadır. Karbonat birləşmələri əsasən (21-25%) 30-80 sm-lik qatlarda toplanmışdır. Tədqiq etdiyimiz torpaqlar əsaslarla doymuşlar, belə ki, profildə əsasların ($\text{Ca}+\text{Mg}+\text{Na}$) miqdarı 100q torpaqda 30,70-34,20m.ekv təşkil edir. Həmin torpaqlar şorakətləşmə prosesinə məruz qalmamışlar, belə ki, profildə natrium kationun miqdarı əsasların cəmindən 1,89-2,28%-dən çox olmamışdır. Analitik təhlillər göstərir ki, adi dağ boz-qəhvəyi (adi dağ şabalıdı) torpaqlar nisbətən yaxşı münbitlik potensialına malikdirlər.

Yuxarıda göstərdiyimiz kimi boz-qəhvəyi torpaqlar formalaşdığı ərazinin geoloji quruluşunun və ümumiyyətlə təbii şəraitinin mürəkkəbliyi, antropogen təzyiqin intensivliyi ilə əlaqədar eroziya prosesi burada geniş inkişaf etmişdir.

Eroziya prosesini, onun münbitlik potensialına təsirini müəyyən etmək məqsədi ilə ərazidə orta yuyulmuş sahədə kəsim qoyularaq torpaq nümunələri götürülmüş və təhlil edilmişdir.

Burada A qatı tam yuyulduğu üçün torpaq orta dərəcədə yuyulmaya məruz qalmış, profil xeyli gödəlmişdir.

Analitik təhlillərin nəticəsi göstərir ki, eroziya prosesi torpağın mexaniki tərbikini yüngülləşmiş xüsusilə lil fraksiyasının miqdarını xeyli azaltmışdır. Eroziyaya uğramış analoqla müqayisə edilərsə humusun miqdarı orta yuyulmuş sahədə üst qatlarda 1,07-0,65 % azalmışdır. Analoji vəziyyət azotun miqdarındada özünü göstərir. Eroziya prosesi torpağın aqro fiziki, aqro kimyəvi göstəricilərini azaldır, münbitlik potensialını xeyli zəiflədir.

III. Dağ açıq boz-qəhvəyi torpaqlar(açıq şabalıdı)

Bu torpaqlar böyük və Kiçik Qafqaz dağətəyi zonasında geniş sahələri əhatə edir və kənd təsərrüfatı bitkiləri altında intensiv istifadə edilir. Açıq boz-qəhvəyi torpaqlar tünd və adi boz-qəhvəyi torpaqlardan humusun azlığı, humus qatının nisbətən yuxalığı, rənglərin açıqlığı ilə fərqlənirlər.

Torpağın morfoloji təsvirindən aydın görünür ki, həmin torpaqların rəngi qəhvəyi və açıq qəhvəyidir. Mexaniki tərkib ağır gilicələri, strukturu topavaridir. Torpağın profili zəif kip və kip olub torpaqlar karbonatlıdırlar. Kəsimdən götürülən torpaqların analitik təhlili göstərir ki, həmin torpaqların mexaniki tərkibi gilli və ağır gilicəlidir. Profildə fiziki gilin ($<0,01$) miqdarı 52,76-63,56%-dir. Hiqroskopik nəmlik isə 5,5 -6,6%, humus 1,96-1,15 % təşkil edir.

Humusun maksimumu miqdarda üst qatda (1,96 %) toplanır, aşağı qatlarda tədricən azalır. Ümumi azotun miqdarı humusa uyğun olaraq profildə 0,09-0,12 % , ümumi fosfor (P_2O_5) 0,24-0,15% arasında dəyişir. Tədqiq olunan torpaqlar əsaslarla doymuşlar belə ki, profildə udulmuş əsasların ($Ca+Mg+Na$) miqdarı 24,90-31,90 m.ekv(100 q torpaqda) arasında təbəddüd edir. Udulmuş kationlarının cəmindən Na kationu 2,83-3,61 % təşkil edir ki, bu da torpaqların şorakətləşməsini göstərir. Analitik təhlilərin nəticəsi göstərir ki, həmin torpaqlar nisbətən əlverişli münbitlik potensialına malikdirlər.

Qeyd etdiyimiz kimi ərazinin fiziki şəraitinin mürəkkəbliyi antropogen təzyiqin daima artması eroziya prosesini əmələ gəlməsinə səbəb olmuşdur. Uzun illər kənd təsərrüfatı bitkiləri altında, həm də öyrüş kimi intensiv istifadəsi, heç bir torpaq qoruyucu tədbirlərin tətbiq edilməməsi burada daim eroziya təhlükəsi əmələ gətirmişdir. Bunu nəzərə alaraq orta dərəcədə eroziyaya uğramış sahədə (öyrüşdə) torpaq kəsmi qoyulmuş və analitik təhlil üçün nümunələr götürülmüşdür.

Əldə olan rəqəmlərdən görüldüyü kimi eroziya prosesi torpağın mexaniki tərkibini yuyulmamış analoqa nisbətən xeyli yüngülləşdirilmişdir. Bu əsasən kolloidlərin üst qatdan yuyulması nəticəsində baş vermişdir. Eroziya prosesi torpağın əsas tərkib hissəsi olan humus, ümumi azot və başqa göstəriciləri də xeyli azaltmışdır. Eroziya həm də torpağın udma tutumunu, onda udulmuş kationların miqdarını da kəskin azaltmışdır.

İrəlində göstəriləndiyi kimi rayon ərazisi mürəkkəb geoloji və geomorfoloji şəraitə malikdir. Burada çox qədim dövrlərdən belə torpaqlar kənd təsərrüfatı bitkiləri altında intensiv istifadə edilir və ildən-ilə artan antropogen təzyiqlərə məruz qalır. Torpaqlardan səmərəsiz istifadə edilməsi, torpaq qoruyucu aqrotexniki tədbirlərin tətbiq edilməsi, mütərəqqi suvarma sisteminin olmaması ərazidə eroziya prosesini əmələ gələrək geniş

inkişaf etmişdir.

Burada səthi, qobu, otlaq, irriqasiya və külək eroziyası inkişaf edərək torpaq bitki örtüyünün degradasiyasına səbəb olmuşdur (1, 2, 3).

Eroziya prosesi torpağın morfologiyasını dəyişir, torpaq qatının qalınlığını xeyli azaldır. Eroziya prosesi ilk növbədə torpaqda humus qatının qalınlığını, onda humusun miqdarını kəskin azaldır, humus isə münbitliyin əsasını təşkil edir. Eroziya humusun tərkibini dəyişdirir, torpaqda ümumi azotun miqdarını da xeyli azaldır.

Aparığımız tədqiqatlar göstərdi ki, eroziya torpağın mexaniki tərkibini azaldır, belə ki torpaq eroziyası nəticəsində kolloitlər aşağı qatlara yuyularaq mexaniki tərkibi yüngülləşdirir. Eroziya prosesi udulmuş əsasların, əsas qida elementləri olan azot, fosfor və kaliumun miqdarını azaldır və torpaq münbitliyini xeyli zəiflədir. Eroziya prosesi torpağın bioloji və mikrobioloji proseslərinə təsir edərək biokimyəvi proseslərin normal gedişini zəiflədir. Nəhayət eroziya prosesi torpaqlarda əkilən bitkilərin məhsuldarlığına, məhsulun keyfiyyətinə də mənfi təsir göstərir. 1988-ci ildən etibarən rayon ərazisi erməni təcavüzünə məruz qalaraq orada hərbi eroziya çox böyük ziyanlar vurmuşdur. İşğal zonasında son zamanlar ermənilər əraziləri yandıraraq təbiətə və ekosistemlərə böyük ziyanlar vurmuşdur. Görüldüyü kimi torpaqların degradasiyası da geniş areal almışdır.

NƏTİCƏ

1. Rayon ərazisində həm dağ və həm də dağətəyi torpaq tipləri yayılmışdır.
2. Dağətəyi zonasında dağ-boz qəhvəyi torpaqlar hakim torpaqlar olaraq kənd təsərrüfatı bitkilərinin əkilməsi üçün geniş istifadə edilir.
3. Eroziya prosesi bütün növləri ərazidə mövcud olaraq torpaqların münbitlik potensialını kəskin azaldır.

ƏDƏBİYYAT

1.K.Ə.Ələkbərov. Azərbaycan torpaqlarının eroziyası, Bakı, "ELM" 1961 2.Ə.Ə.İbrahimov, B.Q.Şəkuri Azərbaycan eroziya prosesinin müasir vəziyyəti, Bakı, 1998. 3.X.M.Mustafayev, B.Q. Şəkuri. Torpaq eroziyası, Bakı, Azərənşr , 1991